

Wykorzystanie tzw. kultury wysokiej w nauczaniu języka polskiego jako obcego

Ostatnie lata w glottodydaktyce polonistycznej przyniosły wiele dyskusji oraz ważnych publikacji na temat nauczania kultury. Trudno dziś wyobrazić sobie konferencję bez sekcji poświęconej temu zagadnieniu, a wydanie podręcznika, który nie uwzględniałby komponentu kulturowego, nikomu nie przyszłoby do głowy. Test z wiedzy kulturowej miał w założeniu być częścią egzaminu certyfikowanego z języka polskiego. Nie pozwoliły na to przeszkody formalne, ale prace przygotowawcze zaowocowały tomem pod red. Władysława Miodunki, zatytułowanym *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Stan obecny – programy nauczania – perspektywy* (Miodunka, red. 2004). Metodyka nauczania kultury polskiej jako obcej jest przedmiotem kursowym na studiach podyplomowych i na studiach II stopnia w zakresie glottodydaktyki. W 2010 roku ukazała się ważna książka Przemysława Gębała *Dydaktyka kultury polskiej w kształceniu językowym cudzoziemców* (Gębał 2010), która stanowi kompendium wiedzy na temat treści, metod i technik stosowanych w nauczaniu kultury. Organizowane przez warszawskie „Polonicum” konferencje przyniosły ciekawe tomy, zawierające artykuły m.in. Piotra Garncarka, Grażyny Zarzyckiej, Urszuli Dobesz i Mirosława Jelonkiewicza (m.in. Garncarek, Kajak, Zieniewicz, red. 2010), dla których nauczanie kultury jest nie tylko tematem badań naukowych, ale także przedmiotem codziennej praktyki dydaktycznej.

Przemysław Gębał poświęca w swojej pracy dość dużo miejsca etapom rozwoju koncepcji nauczania kultury i realiów, omawiając kolejno podejścia: faktograficzne, komunikacyjne, międzykulturowe, zadaniowe i eklektyczne. Pokazuje ewolucję treści kulturowych w programach i podręcznikach, a odnosząc się krytycznie zarówno do podejścia faktograficznego, jak i komunikacyjnego, neguje potrzebę zaznajamiania uczniów z tzw. kulturą wysoką. A przecież obecność kultury wysokiej na zajęciach nie jest równoznaczna ze stosowaniem podejścia faktograficznego. Założenie, że podejście faktograficzne wprowadza kulturę wysoką, a komunikacyjne oraz międzykulturowe czy eklektyczne – socjokulturę, jest dużym uproszczeniem.

Wprowadzanie zagadnień z wiedzy o kulturze jest w przypadku niektórych grup słuchaczy absolutnie niezbędne, a w odpowiednim zakresie może wchodzić do każdego programu nauczania i przy nowoczesnym podejściu może stać się istotnym i bardzo ciekawym komponentem treści nauczania. Tzw. kultura wysoka może być wprowadzana zgodnie z zasadami podejścia zarówno komunikacyjnego, jak i międzykulturowego, zadaniowego czy eklektycznego.

Interesującym przyczynkiem do książki Gębała jest artykuł Grzegorza Zarzecznego i Tomasza Piekota *Inny punkt widzenia – treści kulturowe w podręcznikach oczami cudzoziemców* (Zarzycki, Piekot 2010), w którym autorzy zauważają:

przeprowadzone przez nas badania pokazały, że dość oczywisty w glottodydaktyce podział nauczania treści kulturowych na kształcenie faktograficzne, komunikacyjne i międzykulturowe nie ma prostego odwzorowania po drugiej stronie i praktycznie w takiej formie w świadomości osób uczących się języka nie istnieje. Dla lektora istotne jest to, czy uczy kultury poprzez formy podawcze, komunikację czy też porównania i dyskusje, dla cudzoziemca zaś istotniejsze jest, czy to są treści dotyczące danego kraju, czy też treści uniwersalne (potrzebne w każdym kraju) (Zarzycki, Piekot 2010, 106).

W tym artykule chciałabym także zwrócić uwagę na wspomnianą „drugą stronę”, czyli na uczących się i ich specyficzne potrzeby, a szczególnie na dość liczną grupę osób, jakimi są słuchacze zakwalifikowani na studia humanistyczne w Polsce. Tacy właśnie studenci trafiają do Centrum Języka i Kultury Polskiej dla Polonii i Cudzoziemców UMCS w Lublinie już od ponad 20 lat. Uczą się u nas przez 2 semestry, a następnie podejmują studia na kierunkach takich, jak: filologia polska, historia, kulturoznawstwo, historia sztuki. Tak zwany rok zerowy ma za zadanie przygotować ich do studiów, co w praktyce oznacza wyrównanie różnic programowych między szkołą średnią w Polsce a szkołami na Ukrainie, Białorusi, w Rosji, Kazachstanie, Rumunii itd. Jest to młodzież polskiego pochodzenia, której część ukończyła szkoły polskie za granicą. Okazuje się jednak, że o ile nasi słuchacze dobrze radzą sobie w kontaktach społecznych z Polakami, o tyle znajomość dziejów polskiej kultury jest wśród nich bardzo ograniczona.

Przyznawanie przez rząd RP stypendiów na studia w naszym kraju wynikało z planu odbudowy polskiej inteligencji w największych skupiskach polonijnych na Wschodzie. Trudno jednak wyobrazić sobie inteligenta, który nie znałby, choćby w zarysie, polskiej literatury, sztuki czy filmu. Trudno wyobrazić sobie pełne zrozumienie polskiej mentalności przez kogoś, kto nie przeczytał *Ferdydurke*, nie obejrzał *Misia* albo nigdy nie słyszał o Władysławie Hasiorze. Nie dążyliśmy jednak do tego, aby tzw. kultura wysoka stała się tematem wykładu, a sposób jej prezentacji był wyłącznie faktograficzny. Nasze doświadczenia wykazały, jak ważne dla studentów są zajęcia z przedmiotów kierunkowych oraz ich korelacja z lektoratem języka polskiego. Nasi słuchacze w zdecydowanej większości są co najmniej na poziomie B2, można więc z powodzeniem, szczególnie w drugim semestrze nauki, oprzeć

lektorat języka polskiego na tekstach z wiedzy o kulturze. Stosujemy zatem podejście eklektyczne – materiały z wiedzy o kulturze wykorzystujemy na zajęciach językowych. Prowadząc tego typu zajęcia, mogliśmy zbierać materiały oraz przygotowywać i testować różne formy pracy z nimi, co przybrało formę niedawno wydanego podręcznika *Bliżej Polski* (Guziuk-Świca, Butcher 2011), który zawiera bogaty zestaw różnorodnych materiałów i może być wykorzystywany na lektoratach w grupach zaawansowanych. Zawiera wyłącznie teksty autentyczne – ciekawe i dobrze napisane, które mogą stanowić wyzwanie dla cudzoziemców, dobrze znających język i odczuwających pewien niedosyt wiedzy o kulturze polskiej. Tematyka dotyczy trzech ważnych obszarów kultury wysokiej, czyli malarstwa, muzyki i filmu. Część poświęcona malarstwu obejmuje najważniejszych twórców od Piotra Michałowskiego do Magdaleny Abakanowicz, część muzyczna – kompozytorów od Fryderyka Chopina do Henryka Mikołaja Góreckiego i znanych na całym świecie autorów muzyki filmowej, a w części o filmie znajdują się rozdziały poświęcone najwybitniejszym reżyserom oraz osobne omówienia tego, co w polskim kinie działo się po roku 1989. Dobór materiałów to, oczywiście, sprawa całkowicie subiektywna, ale staraliśmy się, aby w podręczniku uwzględnić zarówno to, co jest reprezentatywne i typowe dla naszej kultury, jak i to, co w niej zaskakuje, a niekiedy nawet szokuje.

Tekst kultury traktowany jest w podręczniku jako „narzędzie” dydaktyczne, które – oprócz dostarczania informacji – służy kształceniu poszczególnych sprawności. Należy podkreślić, że zdecydowana większość zamieszczonych w książce tekstów to jednocześnie – w całości lub we fragmentach – ćwiczenia językowe. Wykorzystując *Bliżej Polski*, możemy uczyć gramatyki, słownictwa i frazeologii, słowotwórstwa, rozumienia tekstu oraz mówienia i pisanie.

Jeśli chodzi o gramatykę, to możemy założyć, że student na poziomie C1/C2 już system języka polskiego, a więc oprócz powtórzenia trudniejszych kategorii gramatycznych (np. imiesłówów, strony biernej, rekcji trudnych i rzadkich czasowników) sporo miejsca poświęcamy ćwiczeniom składniowym. Oto przykład ćwiczenia gramatycznego (wszystkie przykłady za: Guziuk-Świca, Butcher 2011):

We fragmencie życiorysu Jana Matejki pojawiają się czasowniki dość rzadko spotykane w tekstach o tematyce ogólnej.

Proszę wstawić do tekstu podane czasowniki:

wytykać, zadziwiać, borykać się, przyswiecać, trapić, przytłaczać, wyrzucić.

Jan Matejko różnymi problemami życiowymi. Najbardziej go kłopoty związane z chorobą psychiczną żony Teodory i wychowaniem dzieci. Te zmartwienia artystę i odbijały się niekorzystnie na jego zdrowiu. Chociaż w wieku 50 lat wyglądał jak schorowany starzec, swoją aktywnością i inwencją twórczą. W pracy artystycznej i działalności publicznej mu niezmiennie idea służby ojczyźnie. Chociaż w jej realizacji mu różne, niekiedy słuszne błędy, całość dorobku Jana Matejki ogromny wpływ na kształt polskiej kultury i mentalność Polaków (s. 32).

Materiał poświęcony kulturze pozwala także na przeprowadzenie ciekawych ćwiczeń słowotwórczych, pozwalających zarówno na utrwalenie znanych już kategorii, jak i na tworzenie nowych. Oto przykład wykorzystania tekstu na temat malarstwa jako ćwiczenia na tworzenie przymiotników:

Rzeczowniki podane w nawiasach proszę przekształcić na przymiotniki i w odpowiedniej formie wstawić do zdań.

Wątek (martyrologia) w twórczości Jacka Malczewskiego dotyczy losu polskich zesłańców „w (Syberia) piekle”. Kompozycja *Melancholii* ma charakter (monument) i (wizjoner) (posąg) postać (kobieta) na obrazie *Thanatos I* została skontrastowana ze (starzec) sylwetką mężczyzny (demon) kobiety należały do ulubionych postaci Malczewskiego (s. 71).

Praca z tekstami kulturowymi stanowi również wspaniałą okazję do poszerzania zasobu leksyki i frazeologii. Każdy, kto osiągnął w nauce języka obcego poziom zaawansowany, musiał zdać sobie w pewnym momencie sprawę z tego, jak niewiele poznaje nowych wyrazów. W podręczniku *Bliżej Polski* znalazło się więc wiele ćwiczeń leksykalnych, takich jak: definiowanie wyrazów, dobieranie lub wyszukiwanie synonimów i antonimów, grupowanie wyrazów według określonych kryteriów. Teksty kulturowe umożliwiają też poznawanie i ćwiczenie kolokacji, a także wychwytywanie odcieni znaczeniowych, metaforycznych użyć wyrazów oraz archaizmów. Oto przykład:

Podkreślone fragmenty zdań proszę zastąpić związkami frazeologicznymi umieszczonymi w ramce.
 na sucho, z przymruczeniem oka, do reszty, z górnej półki, na gruncie, żywcem wyjęty

1. Polonez z *Pana Tadeusza* zawojował całkowicie bale studniówkowe i właśnie od niego młodzież zaczyna co roku tradycyjną zabawę.
2. Wśród twórców zajmujących się muzyką filmową jest wielu profesjonalnych kompozytorów, odnoszących jednocześnie sukcesy w dziedzinie muzyki poważnej.
3. Krytycy muzyczni z reguły wypowiadają się o muzyce filmowej nieco ironicznie.
4. Chociaż Zbigniew Preisner nie ukończył studiów muzycznych, jest zaliczany do grona kompozytorów muzyki filmowej wysokiej klasy.
5. Utwór W. Kilara *Pieśń o Małym Rycerzu*, poświęcony XVII-wiecznemu bohaterowi powieści H. Sienkiewicza, został bez żadnych zmian wyjęty z czołówki filmu Jerzego Hoffmana *Przygody pana Michała* i stał się hymnem kibiców siatkówki (s. 187).

Kształcenie sprawności rozumienia tekstu na materiale o tematyce kulturowej wydaje się zabiegiem najbardziej oczywistym. W podręczniku znalazły się więc liczne ćwiczenia typu „prawda/fałsz”, wiele ćwiczeń wymagających wyboru opartego na rozumieniu szczegółowym i selektywnym. Istotne miejsce zajęły zadania, w których należało odtworzyć strukturę tekstu. Wykorzystano do tego głównie opisy obrazów oraz streszczenia filmów. Oto przykład:

Proszę w poniższych tekstach ułożyć zdania we właściwej kolejności, tak, aby powstało krótkie streszczenie filmu Romana Polańskiego: *Chinatown*

a Jake, zakochany w Evelyn i przejęty jej tragiczną sytuacją, postanawia pomóc matce i córce uciec od ojca-tyrana.

b Próbując się z nich wydostać, trafia na trop przestępczej afery związanej z nielegalnym wykupywaniem ziemi i spekulacją miejskimi gruntami.

c Evelyn ginie, Cross zabiera Katherine, a pokonany Gittes znika w tłumie chińskich gapiów.

d W dodatku okazuje się, że jest on ojcem klientki Gittesa – Evelyn, która, obawiając się o los córki Katherine, chce uwolnić się od zaborczości rodzica.

e – 1 Prywatny detektyw z Los Angeles Jake Gittes, przyjmując proste zlecenie wyśledzenia pozamałżeńskiego romansu, wpada w poważne kłopoty.

f Detektyw wymusza na kobiecie wyznanie, że dziewczynka jest owocem kazirodczego związku córki z ojcem.

g Wszystkie podejrzenia prowadzą do milionera Noaha Crossa, który planuje podporządkować sobie miasto.

h Ukrywa je w Chinatown, gdzie jednak dopada ich Cross (s. 239–240).

W *Bliżej Polski* teksty kultury posłużyły również jako materiał do kształcenia sprawności rozumienia ze słuchu. Wykorzystane zostały teksty pieśni omawianych kompozytorów oraz piosenki Jacka Kaczmarskiego i Przemysława Gintrowskiego z cyklu *Muzeum*. Oprócz ćwiczeń polegających na uzupełnianiu tekstów utworów muzycznych, zastosowano także m.in. porządkowanie tekstu, poprawianie błędów oraz wstawianie usuniętych fragmentów, np.:

Fragmenty usunięte z tekstu pieśni proszę wstawić we właściwych miejscach.

Wigilia na Syberii (Jacek Kaczmarski, Przemysław Gintrowski)

Zasyczał w zimnej ciszy samowar.

Ukrop nalewam w szklanki.

Przy wigilijnym stole bez słowa

Świętują polscy zesłańcy.

1)

Płomieniem ciemnym świeca się kopci,

Słowem – wszystko jak w domu.

„Słyszę z nieba muzykę i anielskie pieśni.

2)

Nie chce rozum pojąć tego,

Chyba okiem dojrzy czego

Czy się mu to nie śni.”

Nie będzie tylko gwiazdy na niebie,

Grzybów w świątecznym barszczu.

Jest nóż z żelaza przy czarnym chlebie,

Okier dzielony na kartce.

3)

Inny w talerzu pustym twarz schronił.

Bóg się nam jutro urodzi.

A) *Długo się czeka na niego*

B) *Talerz podstawiam, by nie uronić
Tego czym życie się słodzi.*

C) *Jutro przyjdzie Zbawiciel.*

D) *Na ścianach mroźny osad wilgoci,
Obrus podszyty słomą*

E) *Nie, nie jesteśmy biedni i smutni.
Chustka przy twarzy to katar.*

„Król wiecznej chwały już się nam narodził.

4)

Grzmij wesoło świecie cały,
Oddaj ukłon Panu Chwały,
Bo oto się spełniło, co nas nabawiło
Serca radością”.

5)

Nie będzie klusek z makiem i kutii,
Będzie chleb i herbata.
Siedzę i sam się w sobie nie mieszcę,
Patrząc na swoje życie.
Jesteśmy razem, czegoż chcieć jeszcze –

6)

„Lulajże Jezuniu, moja peretko,
Lulaj ulubione me pieścidełko.
Lulajże Jezuniu, lulajże, lulaj,
A ty go Matulu z płaczu utulaj”.

Byleby świecy starczyło na noc –

7)

By, jak co roku, sobie nad ranem
Życzyć tego samego.
Znów się urodzi. Umrze w cierpieniu.
Znowu dopali się świeca.

8)

F) *Po ciemku wolność w Jego imieniu
Jeden drugiemu obieca.*

G) *Sławią Boga, że nam się
Do stajenki mieści.*

H) *„Król wiecznej chwały już się nam
narodził. Z kajdan, niewoli Lud swój
wyswobodził*

(s. 73–75)

Do podręcznika dołączone są dwie płyty – jedna z materiałami do ćwiczeń ze słuchu i druga, na której znajdują się reprodukcje kilkudziesięciu obrazów, namalowanych przez omawianych w książce artystów. Mogą one stanowić punkt wyjścia do wielu różnorodnych ćwiczeń w mówieniu.

Obrazy, utwory muzyczne i filmy mogą także stać się inspiracją do pisania. Są doskonałą podstawą do ćwiczenia form pisanych, takich jak recenzja, felieton, esej, których znajomość wymagana jest na poziomie zaawansowanym.

Oto przykłady wykorzystanych w podręczniku tematów wypowiedzi ustnej i pisemnej:

Proszę przygotować wypowiedzi ustne na poniższe tematy:

- Który z filmów A. Wajdy zrobił na Pani/Panu największe wrażenie. Proszę uzasadnić swój wybór.
- Proszę przedstawić sylwetkę najwybitniejszego reżysera filmowego w Pani/Pana kraju.
- Które filmy w dorobku A. Wajdy można uznać za typowo polskie, a które mają bardziej uniwersalny charakter?
- Które z dokonanych przez A. Wajdę ekranizacji dzieł literatury polskiej najlepiej oddają charakter tych utworów?

Proszę przygotować wypowiedzi pisemne na poniższe tematy:

- Proszę napisać recenzję wybranego filmu A. Wajdy.

- Dlaczego A. Wajda uważa, że reżyser powinien studiować muzykę, literaturę i malarstwo?
- Miejsce Andrzeja Wajdy w kulturze drugiej połowy XX wieku. (s. 227)

Omawiając zawarte w książce typy ćwiczeń, skupiłam się na komunikacyjnym wykorzystaniu materiałów poświęconych kulturze wysokiej. Należy jednak zwrócić uwagę na możliwość wykorzystania tekstów do różnego rodzaju aktywności stosowanych w podejściu międzykulturowym i zadaniowym. Słuchacze bardzo chętnie, często nawet uprzedzając sugestie lektora, dokonują porównań zjawisk artystycznych zarówno w krajach, z których pochodzą, jak i w innych regionach świata. Kultura wysoka jest przecież wyrazem uniwersalnych dążeń człowieka i każdy z nas jest jej uczestnikiem, nawet jeśli nie zawsze zdaje sobie z tego sprawę. Polskie malarstwo, muzyka i film zawsze rozwijały się w kontekście kultury europejskiej, zachowując własny charakter, który dzięki podejściu interkulturowemu nasi studenci mogą odkrywać i interpretować.

Szczególnie lubianą przez słuchaczy formą zajęć kulturowych jest przygotowywanie własnych projektów. Wykonują je w grupach, wykorzystując prezentacje multimedialne jako sposób przedstawienia wyników. Staramy się, aby tematy projektów ujmowały zagadnienia kulturowe przekrojowo (np. „Polaków portret własny”) i interkulturowo (np. „Polskość i europejskość w sztuce współczesnej”). Studenci prezentują nie tylko swój punkt widzenia, ale także wyniki ankiet przeprowadzanych w środowisku zarówno studenckim, jak i pozauniwersyteckim. Uczymy ich świadomego i krytycznego odbioru kultury, ale ostrzegamy przed łatwym wartościowaniem i kategoryzowaniem.

Istotną cechą podręcznika *Bliżej Polski* jest jego potencjał dydaktyczny. Mam tutaj na myśli bogactwo intelektualne zawartych w nim tekstów. Na pewno nie jest to podręcznik dla każdego, ponieważ wymaga nie tylko dobrej znajomości języka, ale także otwarcia na bardzo różne zjawiska kultury. Nagrodą za podjęcie wyzwania, jakim jest praca z tą książką, jest przygoda intelektualna, z której uczący się wynosi dobrą orientację w kulturze XIX i XX wieku, lepszą znajomość polszczyzny oraz głębsze zrozumienie tego, jacy są Polacy i jaka jest Polska w wieku XXI.

Literatura

- Garncarek P., Kajak P., Zieniewicz A., red., 2010, *Kanon kultury w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Warszawa.
- Gębał P.E., 2010, *Dydaktyka kultury polskiej w kształceniu językowym cudzoziemców*, Kraków.
- Guziuk-Świca B., Butcher A., 2011, *Bliżej Polski. Wiedza o Polsce i jej kulturze*, cz. II, Lublin.
- Miodunka W.T., red., 2004, *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Stan obecny – programy nauczania – perspektywy*, Kraków.
- Zaręczny G., Piekot T., 2010, *Inny punkt widzenia – treści kulturowe w podręcznikach oczami cudzoziemców*, w: Garncarek P., Kajak P., Zieniewicz A., red., *Kanon kultury w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Warszawa, s. 199–206.

ANNA BUTCHER

The Category of High Culture in Teaching Polish as a Foreign Language

Nowadays we can hardly imagine a language course or a textbook without a culture component. The modern intercultural approach is highly critical towards using so called high culture in teaching. For some students however it is very important to know some aspects of Polish culture like art, classical music, film etc. They need it especially for their further studies at Polish universities. Interesting and very well written texts about the most important phenomena of Polish culture have become the basis of various language skill exercises included in a textbook "Closer to Poland". The article presents many examples of how to teach Polish language through culture and how to approach the culture using the language.